

ШПИГУНСЬКИЙ РОМАН ДЖОНА ЛЕ КАРРЕ ЯК ПОСТМОДЕРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖАНРОВОГО РІЗНОВИДУ

К.І. Агапова, студентка групи ФАБ-1-14-4.0д, IV курс, спеціальність «Філологія (англійська мова і література)».

Науковий керівник: Г.Є. Шовкопляс, доцент кафедри світової літератури, кандидат філологічних наук.

Стаття присвячена огляду дистинктивних ознак жанру шпигунського роману, виокремленню особливостей творчого методу Джона Ле Карре для визначення впливу творчості письменника на розвиток жанрового різновиду шпигунського роману доби постмодерну.

Ключові слова: *постмодернізм, шпигунський роман, детектив, дистинкція, Джон Ле Карре, протагоніст, Джордж Смайлі, розвідка, шпигун.*

The article is devoted to the survey of distinctive features of the genre of spy fiction, the distinction of the features of the creative method of John Le Carre in order to determine the influence of the writer`s literary works on the development of the genre during the postmodern period.

Keywords: *postmodernism, spy novel, detective story, distinction, John Le Carre, protagonist, George Smiley, intelligence, spy.*

Більшість літературознавців пострадянського простору, а саме: А. Мазін, М. Хоста, П. Земляков, Д. Одинокова, В. Руднєв та інші вважає шпигунський роман одним із видів детективної літератури, заперечуючи окремішність жанру.

Шпигунський роман – це жанровий різновид, який тематично визначається зв'язком протагоніста зі шпигунством, структурно – близькістю до авантюрного оповідання з мотивами подорожі, двобою й акцентом на тривожному очікуванні того, що трапиться з головними героями [4].

Розвиток шпигунського роману активно починається у XX ст. а роман Джеймса Фенімора Купера «Шпигун, або Повість про нейтральну територію», виданий у 1821 р., прийнято вважати джерелом жанру. Герой Купера - людина, яка приречена на самотність через свою професію.

На еволюцію шпигунського роману завжди впливали історичні події. Перша Світова війна із її наслідками позначилася напруженістю політичної ситуа-

ції. Ще у оповіданнях Конана-Дойля про знаменитого на весь світ Шерлока Холмса, написаних у період з кінця 80-х – початку 90-х рр., читач бачить детектива, який активно допомагає британській контррозвідці. А в 1915 р. вийшов в світ шпигунський детектив Джона Бакена «Тридцять дев'ять ступенів». Головний герой – Річард Ханней. Він є втіленням британської особистості, він – мужній, не втрачає і почуття гумору навіть перебуваючи у критичних ситуаціях. Він одночасно індивідуаліст та споглядач. Якщо загрожує небезпека, він готовий за дуже короткий час сконцентрувати думки та всі свої сили, особливо, якщо йде мова про безпеку його держави.

Дуже великий вплив на розвиток шпигунського роману мав Р.Кіплінг. 1901 р. став роком видання його роману «Кім», який дослідники називають *першим шпигунським романом* у чистому вигляді. Саме Кіплінг вживає у творі поняття «Великої гри», вперше вжите офіцером Артуром Коноллі на службі в Ост-Індії. «Велика гра», також іменована «Війною тіней», означає протистояння Британської та Російської імперій за господарювання в Південній і Центральній Азії (XIX-поч. XX ст.). Кіплінг називає цим терміном шпигунську діяльність, учасники якої абсолютно беззахисні: «Помремо так помремо, і тоді наші імена викреслюються із книги» [7].

Справжній розквіт цього жанрового різновиду в англійській літературі настав після смерті Сталіна, адже тоталітаризм дуже негативно сприймав детективи та шпигунські романи. Яскравим прикладом такого розквіту є роман Ерскіна Чилдерса під назвою «Загадка пісків», мета написання якого була суто пропагандистська. Тут звучить мотив шпигунства за самими ж шпигунами як єдиний вірний метод розгадати задуми й плани ворога. Вже у кінці XX ст. героїзм шпигунської діяльності витісняється буденністю життя й роботи агента, а першим реалістичним твором про шпигунів стала історія «Ешден, або Британський агент» Сомерсета Моема.

Повертаючись до відомих майже кожному читачеві зразків блискучих романів про шпигунів, варто зазначити, що ще одним героєм, якого ще й досі любить кінематограф є Джеймс Бонд, герой Ієна Флемінга. Він звик до розкіш-

ного життя, що робить схожим його характер із самим письменником, для якого веселощі та авантюризм були невід'ємними частинами шпигунської діяльності. Варто провести межу між детективним та шпигунським романом, адже останній вже укорінив свої позиції як окремий жанровий різновид. Почнемо із детективного роману. У творі наявна таємниця чи загадка, яка пов'язана зі злочинном. А процес пошуку істини та розгадки складає основу сюжету. Головним героєм виступає детектив, який майстерно розкриває скоєний злочин. Він може бути аматором, але може бути навпаки – професіоналом своєї справи. Для розкриття сюжету обов'язковими елементами є докази скоєного злочину. Щодо зображення героїв роману, важливим є виключно образ детектива, на відміну від, наприклад, кримінального роману, у якому опис життя героїв до та після скоєння злочину є необхідним. «Злочинець» у детективі – той, кого майже не підозрюють, його важко чи майже неможливо вирахувати [7].

Кожен жанр або жанровий різновид має власні *дистинктивні* ознаки. Слід зазначити, що термін *дистинкція* (лат. *distinctio* - розрізнення) використовується для позначення пізнавального акту, що констатує об'єктивні відмінності між предметами і явищами дійсності чи між елементами свідомості. Розрізненням і пошуком відмінностей займався ще Аристотель, однак термін "distinctio" був введений в епоху Середньовіччя. Схоласти (Еріугена, Дунс Скот та ін.) цим терміном позначали як об'єктивну відмінність, так і уявну.

Основу роману про шпигунів становить політична інтрига, яка взагалі для детектива не є характерною. Роман ґрунтується на діяльності головних героїв, якими виступають шпигуни, агенти, розвідники чи диверсанти. Ця діяльність може відбуватися не тільки у військовий, а і у мирний час. Шпигуни діють тихо і непомітно. Зазвичай, у шпигунському романі ворог та його плани відомі читачу майже з самого початку, тож приділяється значна увага агенту та розкриттю ним злочину чи його запобіганню. Найвагомішою ознакою, яка розділяє жанровий різновид детективу та шпигунського роману, є причетність авторів останнього до секретної служби. Саме ця риса дає змогу творцю роману чітко та правдиво зобразити у найменших подробицях дії шпигуна. Обидва жанрові

різновиди мають і спільні риси. Наприклад, протагоніст обох романів може приміряти на себе різні ролі. А метою героїв частіше за все є боротьба зі злом, яке може бути втіленою вже по-різному, згідно певної ідеології. Прийоми, що використані у шпигунському романі, покликані заінтригувати читача, який часто ставить собі питання: чи залишиться герой живим?

На відміну від детективного роману шпигунський роман все ж вважається більш правдивим через те, що спирається на історичні реалії. Шпигун-агент ніколи не є злочинцем, він лише виконує ті завдання, які поставлені перед ним, виконуючи службовий обов'язок. Тобто вбивство він чинить за наказом керівництва. Таким чином, шпигун живе за правилами війни, які так чи інакше виправдовують його дії. Війна завжди означає хаос, який здатний породжувати таємниці. Агенту притаманна всюдозволеність, він бреше ледь не кожен день, що входить вже у звичку. Для шпигуна мало просто викрити ворога, його треба «локалізувати». Конфлікт, який покладено в основу сюжету, також різний у детективному та шпигунському романі. У останньому, зосередження уваги йде на злочині, яке навіть може загрожувати країні. Це може бути здійснення замаху на життя посадових осіб, використання зброї та її розробка, зрив таємних переговорів. Детектив розповідає про злочин, який направлено на конкретну особу, не обов'язково на політика чи урядовця. Агенти спецслужб часто займають високі посади, мають гарний статус, що робить їх діяльність непоміченою, допомагає залишатися «в тіні». Вони – самотні у боротьбі зі злом. Працюючи під прикриттям, шпигун служить державі, але, як це часто можна зустріти в романах, може працювати і на декілька країн, зраджуючи рідну. Антагоніст часто стоїть майже на рівних із протагоністом, є професіоналом із таким же високим статусом. Він так само – лише виконавець наказів керівництва.

Справжнє ім'я Джона Ле Карре – Дейвід Джон Мур Корнвел. У шпигунському романі спробував себе на початку 1960-х, коли працював в міністерстві закордонних справ, а потім був на дипломатичній службі у Бонні. Співпрацював із Британською секретною службою. Дипломатичний статус не дозволяв Корнвелу публікуватися під своїм ім'ям, і тоді з'явився псевдонім «ЛеКарре».

Сам письменник так коментує свій псевдонім: *«Мене стільки разів запитували, звідки взявся цей безглуздий псевдонім, що врешті-решт мені на допомогу прийшла уява. Я побачив, як їду по мосту в Баттерсі на другому поверсі автобуса і дивлюся на ательє. Я тоді готувався їхати дипломатом в Бонн і був страшенно стурбований проблемою одягу. А назвою ательє було щось накишталт «ЛеКарре». Це пояснення довгі роки всіх влаштовувало. Але брехня з віком руйнується. Я з жахом виявив, що чим старше стаю, тим більше відчуваю тягу до правди. А правда в тому, що я не знаю, звідки взявся мій псевдонім.»*[7].

За життя ЛеКарре знають не тільки як майстра шпигунських романів, але і як дипломата, діяча спецслужб, а також сценариста, ба навіть продюсера. Його творча спадщина налічує 22 шпигунських детектива. Третя книжка «Шпигун, що прийшов з холоду» стала бестселером, за який його почали шанувати, а іноді критикувати. Ця книга стала переломним моментом у житті Ле Карре, адже після її виходу у читацький світ, письменник пішов із Міністерства закордонних справ з метою присвятити себе літературній діяльності.

Секрет вдалого роману про шпигунів письменник бачить у тому, аби частку себе втілити у персонажах. А поки це не буде зроблено, герой не зможе існувати. А, отже, спочатку письменнику треба відкрити всі свої приховані сторони, а потім правильно та раціонально втілити їх у героях.

Першим шпигунським романом англійського письменника, що має автобіографічні риси, став роман *«Ідеальний шпигун»*. Він написаний як сповідь головного героя, який бажає, аби син не повторював помилок батька. Через весь твір проведено лінію складних відносин сина Магнуса та його батька, який був шахраєм та відбував покарання у в'язниці. Роман є синтезом рис детективного та психологічного творів. Це дало змогу автору не тільки розповісти читачеві про життя, роботу героя та його родину, а і поглибитися у внутрішній світ протагоніста, не роблячи це прямо та за канонами, а показуючи формування поглядів героя, які безпосередньо вплинули на його долю. Отже, у своєму романі, ЛеКарре зобразив секретний (закритий від інших) світ, який є втіленням реального (відкритого) життя. У 1962 року була опублікована книга *«Вбивство по-*

джентльменськи», головний героєм якої став Джордж Смайлі. Роман є загадковою історією про вбивство Стелли Роуд. Місце дії – Англія після Другої світової війни. В основі романів письменника – шпигунська гра як спосіб створення екзистенціальної ситуації, яка «оголює» мотиви поведінки людини. У добробку автора є низка романів із головним героєм Джорджем Смайлі, інші – без його участі, тому доцільно буде спочатку виокремити особливості романів із Джорджем Смайлі, які відрізняються від всіх інших.

Можемо виділити наступні особливості шпигунського роману ЛеКарре: герой є ідеологом; герой може бути не лише виключно шпигуном, але і вченим; різноплановість героя; незвичайність у характері героя, аналітичний склад розуму, часом герой не здатний пристосувати засоби до мети; герой – шпигун-рефлексуючий; зображення героя може відбуватися немовби очима іншого персонажа; перебування героя у пошуках себе, виникає запитання: хто я?; повторюється мотив пішаків, котрими не шкода буде пожертвувати; комізм чи абсурдність секретної операції; досвід шпигуна виражається у спогадах, часто може бути перерваним оповідачем.

Шпигунські романи, у яких вже інший протагоніст, носять інший характер. Головний герой має свої особливості, які можуть бути виокремлені у такі: шпигун є гравцем «Великої гри» і пише історію про своє нереалізоване життя; герой приречений на самотність; опис може вміщувати елементи комічного, наприклад, це може бути повернення до банальності повсякденного життя; герой не є ідеологом, молодий герой-агент відрізняється від образу великого англійського шпигуна-джентльмена, відмовляючись від винагород і повертається до приватного життя, чекає на возз'єднання із коханою жінкою; використовується простота як засіб зображення художніх деталей; герой є шпигуном нової формації, тобто він може боротися із організованою злочинністю, як торгівля наркотиками, зброєю, фармацевтична індустрія і т.п.; відсутність в романах якихось дуже глобальних та суттєвих проблем сучасного політичного життя.

Проаналізувавши романи Ле Карре, ми дізнаємося, що герої автора, агенти спецслужб є звичайними людьми, які навіть можуть проявляти слабкість та бути непідготованими до певної ситуації. Такий вибір письменника не є випадковістю. Він показує у своїх романах, яким чином ті, що стоять вище рангом, використовують своїх людей, здають їх та приносять їх у жертву заради зміцнення власних позицій. Так сам Ле Карре каже про вибір героїв: *«Я взяв людей незначних, безіменних, пересічних, подібних кожному зустрічному перехожому, і залишив їх в цілковитому хаосі, в магмі шпигунства. Як би змогли вибратися ці люди? За допомогою старанності, зради або божевілля? Пошук відповіді на ці питання дуже захоплює мене.»*[9].

Авторська інтонація Ле Карре часто забарвлена іронією, а то і сарказмом. Нерідко читач відчуває критику некомпетентних і байдужих керівників, які не зволікаючи відправляють своїх людей у холод, тобто у руки ворога. Безумовно між рядками відчувається співчуття автора рядовим співробітникам, які опинилися залученими до безжальної гри, жорстоким правилам якої вони змушені були підкорятися. Коли Ле Карре пише про те, що добре знає, через що пройшов сам, образи його персонажів приваблюють явною достовірністю. Зрада і фальшиві знайомства, подвійне життя та самотність супроводжують героя шпигунського роману усе його життя. *«Любити можливо тільки те, що можеш зрадити. Зрадити можливо, тільки коли любиш.»* - пише Джон Ле Карре.[3]

Таким чином, жанровий різновид шпигунського роману – це окремий, неповторне явище літератури, яке помилково вважати лише одним із видів детективної літератури. Жанровий різновид відійшов від класичного детективу та набув власних рис. У ньому використані особливі прийоми для того, щоб заінтригувати читача, залишаючи історію правдивою, спираючись на історичні факти.

Англійський письменник Джон Ле Карре розробив власну композиційну модель, якою він робить сучасного читача зацікавленим у тому, що відбуватиметься далі, відійшовши від звичних канонів оповіді. Основні відмінності творів автора – відмова від ідеалізації протагоніста та світу, у якому він живе; автобіо-

графізм, коли письменник викладає факти власного життя та ділиться власним досвідом; нелінійна структура оповідання, у якій окремі фрагментарні історії лише згодом читач може скласти в одну велику картину подій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бовсунівська Т.В. Когнітивна жанрологія та поетика: монографія / Т. В. Бовсунівська. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 180 с.
2. Буало - Нарсежак Детективний роман. Класичний детектив: поетика жанру / Буало-Нарсежак. – Режим доступу : <http://detective.gumer.info/txt/bualo.doc>
3. Електронний журнал Esquire [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – ООО «Фэшн Пресс», 2005—2017. – Режим доступу: <https://esquire.ru/rules/142-john-le-carre/>
4. Энциклопедический словарь английской литературы XX века / [отв. ред. А.П. Саруханян]. – М.: Наука, 2005. – 541 с.
5. Копистянська Н.Ф. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: Монографія / Нонна Копистянська. – Львів: ПАІС, 2005. – 368 с.
6. Норец М.В. Генезис жанра шпионского романа в английской литературе: монография / М.В. Норец. – Симферополь: Бизнес-информ, 2014. – 364 с.
7. Норець М.В. Шпигунський роман як жанровий інваріант детективу в сучасному літературознавстві // Современные научные исследования и инновации. 2013. № 9
8. Хоста М. «Шпигунський роман» (Спроба короткого огляду) Шпіономанія. / М. Хоста, А. Верховський, О. Лапчинський.
9. John le Carre. The Pigeon Tunnel : Stories from My Life. – 2016. – 310 p.